

LA REFORMA AGRÀRIA LIBERAL.

La reforma agrària liberal és un procés reformista que té com a objectiu la dissolució del conjunt de relacions productives de l'agricultura tradicional (de l'Antic Règim).

Això implica:

- l'abolició de tot el règim senyorial;
- la conversió de l'antiga jurisdicció en propietat individual i privada;
- la liquidació de tota l'explotació comunal de les terres; i
- la desamortització dels béns de l'Església.

Aquestes transformacions tenen uns efectes immediats:

- concentració i individualització de la propietat;
- expulsió dels pagesos que conreaven aquestes terres; i
- progressiva proletarització d'aquesta massa de població.

La reforma agrària liberal resulta tècnicament beneficiosa, ja que en potenciar la concentració de la propietat i reduir la mà d'obra afavoreix la mecanització del camp i el seu conreu més extensiu.

Però si aquest desenvolupament no va acompanyat d'un procés paral·lel d'industrialització, com va ser en gran part el cas d'Espanya, aquestes conseqüències acaben per ser un obstacle al creixement econòmic. Així si no hi ha una indústria que absorbeixi els pagesos expulsats, aquells que es mantenen al camp com a mà d'obra barata es converteixen en un factor d'estancament perquè no estimulen la mecanització sinó que, ben al contrari, mantenen explotacions que en altres condicions haurien estat inviables. A més, en no tenir una capacitat adquisitiva suficient, obstaculitzen la formació d'un mercat nacional que sigui la base del creixement industrial.

A Espanya, l'abolició de l'Antic Règim es va realitzar gràcies a una aliança tàcita entre la burgesia liberal, la monarquia i la noblesa territorial. D'aquest procés els pagesos en van sortir els més malparats, i això explica perquè importants sectors de la pagesia van abraçar el carlisme, mentre que la noblesa va quedar en gran part fent costat al liberalisme.

Va ser fonamentalment entre 1835 i 1837 quan, sota la inspiració de Mendizábal, es van dictar les principals normes per a l'abolició del règim senyorial. Aquestes normes poden agrupar-se en tres grans blocs:

- dissolució del règim senyorial;
- desvinculació de terres; i
- desamortització.

La dissolució del règim senyorial.

Les primeres lleis, que tenen arrels en el període 1808-1812, van anar dirigides a suprimir els *mayorazgos*, les mans mortes i les formes de propietat col·lectiva conegudes com a béns de *propios* i comunals. D'aquesta manera la terra passava a ser una mercaderia que es podia comprar, vendre i arrendar de la forma que els seus propietaris volguessin.

La dissolució del règim senyorial i la desvinculació de la propietat es va fer mitjançant un seguit de decrets que van abolir els senyorius jurisdiccionals, els privilegis de la Mesta i les proves de noblesa per accedir a l'exèrcit i a l'Administració.

La llei que dissolia el règim senyorial va ser la més polèmica, i la seva aplicació completa hauria estat una veritable revolució agrària, de la qual la pagesia n'hauria sortit beneficiada. **(doc. 1)**

La llei determinava que passaven a l'Estat els drets jurisdiccionals (dret dels senyors a administrar justícia i a nomenar autoritats locals) que tenien els senyors, però, a canvi, aquests eren considerats propietaris de les terres, amb el dret de cobrar rendes per a la seva explotació. Es va eximir els senyors de l'obligatorietat de presentar el seus títols de propietat sobre les terres i es va deixar als pobles la iniciativa de presentar reclamacions davant els tribunals, que sistemàticament van ser resoltes a favor dels senyors.

Com a resultat d'aquest procés, milers de pagesos es van veure obligats a deixar les seves terres, sense altra alternativa que la proletarització.

D'altra banda, **la desvinculació de la terra** es va dur a terme mitjançant l'abolició del *mayorazgo*, de totes les propietats de mà morta i de totes les formes de propietat col·lectiva. La terra es transformava així en una "mercaderia" que lluny de restar perpètuament vinculada a una família o a una institució, podia ser venuda i comprada.

La desamortització de Mendizábal (1836).

La desamortització, és a dir, l'expropiació per part de l'Estat de les propietats de l'Església i dels béns comunals, i la seva posterior subhasta, en tant que béns nacionals, es va realitzar en dues grans fases:

- La primera va esdevenir-se el 1836 i va afectar fonamentalment les terres de l'Església. El seu principal inspirador va ser Mendizábal.
- La segona va ser duta a terme el 1855 per Madoz, el qual va posar en venda els béns comunals i de propis.

La desamortització de Mendizábal va anar molt lligada a la reforma del clergat i a l'amortització del deute públic, i per dur-la a terme es van dictar tres decrets successius.

- El primer suprimia tots els ordes religiosos, excepte els que es dedicaven a la beneficència;
- el segon declarava tots els convents i propietats de l'Església, béns nacionals; i
- el tercer posava en venda en pública subhasta tots aquests béns. El preu de subhasta era fixat d'acord amb una prèvia taxació oficial i l'import de venda es podia pagar o amb títols del Deute Públic o en efectiu. **(doc. 2)**

Els beneficiaris d'aquestes vendes van ser els qui tenien títols de Deute Públic i els burgesos o propietaris agrícoles que disposaven de capital per invertir en la compra de les terres. La pagesia en va resultar poc beneficiada, ja que la seva capacitat monetària era minsa, per no dir nul·la. **(doc. 3)**

L'operació va ser molt lucrativa ja que el preu de les terres es va fixar molt per sota del seu valor real i les subhastes oficials van ser fàcilment trucades i propícies a tot tipus d'abusos.

Per a Mendizábal la desamortització era fonamentalment una mesura d'Hisenda, que eixugaria tot el deute acumulat i que proporcionaria diners al fisc per tal de fer front a les guerres carlines. A més, a llarg termini, beneficiaria econòmicament el país, ja que lliuraria les terres a uns propietaris més emprenedors, que es convertirien en un "cos ampli de propietaris favorables a la causa liberal".

Una postura oposada a la de Mendizábal va ser la que va defensar a les Corts el diputat Flórez Estrada, que es va mostrar contrari a la venda dels béns nacionals, i va defensar que s'arrendessin en emfiteusi. Argumentava que amb aquesta mesura l'Estat continuaria mantenint la propietat de les terres i es milloraria la situació de la pagesia, alhora que es trauria un suport important al carlisme. **(doc. 4)**

Conseqüències de la desamortització de 1836.

Els nous propietaris, sorgits de la desamortització, d'arrel clarament burgesia, van continuar practicant l'*absentisme* i d'aquesta manera el camp espanyol, dominat ara des de la ciutat, no va ser objecte tampoc de grans millores. La *permanència de mà d'obra barata no va estimular la intensificació agrícola*.

En conseqüència l'augment de la demanda, que es va produir al llarg del segle XIX, es va satisfer, generalment, amb l'antic procediment d'*augmentar la superfície conreada amb noves rompudes*. Com a conseqüència d'això *el paisatge agrari va patir canvis notables*: a la Meseta, l'expansió es va fer a favor dels cereals, i a Catalunya i Andalusia a favor de la vinya, productes que van ser els més representatius del camp espanyol al segle passat.

Ara bé, la febre de rompuda va fer posar en conreu *terres molt poc productives*, que, malgrat la creixent utilització d'adobs, van fer baixar els rendiments globals, sobretot en el cas dels cereals. La baixa de rendiments va suposar un *encariment dels costos de producció*, fet que va dificultar, per no dir que impossibilitar, l'exportació. Els cerealistes castellans, abocats al mercat interior, es van convertir *en defensors a ultrança del proteccionisme*.

L'extensió dels conreus va implicar una *disminució de les terres de pastura i, en conseqüència, un descens de la ramaderia*. La llana, que des del segle XVI era la principal exportació espanyola, va cedir el seu lloc a la vinya i a la mineria de tal manera que a partir de 1841 es va haver de començar a importar llana.

La desamortització de Madoz (1855)

La llei de desamortització general de maig de 1855 (durant el Bienni Progressista), feta pel ministre Madoz, va ser bàsicament civil i va tenir un abastament molt més ampli que la de Mendizábal. Va afectar béns de l'Estat, del clergat, dels ordes militars, de les confraries, dels carlins, de les institucions benèfiques i sobretot béns de propis* i comunals*.

A part de posar a la venda béns nous, la llei afectava també els béns desamortitzats anteriorment que no s'havien pogut vendre, perquè durant la dècada moderada s'havien aturat les vendes. Les finques van ser subhastades públicament, però a diferència de l'anterior, el pagament s'havia de fer íntegrament en metàl·lic, ja que no s'acceptaven els títols de Deute Públic. Aquest pagament es podia fer al comptat en una dècima part i la resta de manera escalonada en pagament durant 14 anys.

Els objectius pretesos per Madoz també eren diferents. L'objectiu prioritari era la modernització econòmica del país, que va equivaler a la construcció del ferrocarril. El seu raonament va ser: ja que la indústria no pot promoure la construcció del ferrocarril, s'ha d'intentar que el ferrocarril promogui la indústria del país. S'ha de dir que, a la curta, la construcció del ferrocarril no va servir d'estímul per a la necessària industrialització del país. Però, sí que a la llarga ho va ser, ja a finals del segle XIX.

Segons Josep Fontana, la desamortització va servir, en l'etapa de Mendizábal, per a salvar el govern de la bancarrota i ajudar-lo a guanyar la guerra civil; i en la de Madoz, per a finançar la xarxa ferroviària. "Pienso que la medida exacta en que estas vendas redundaron en provecho del estado no debe minimizarse, y que ha de establecerse a través de un juego muy complejo de encadenamientos. No es sólo la suma de dinero efectivo que llegó al tesoro, como en muchas ocasiones se pretende. Hay que tener en cuenta, además, que la atención a la deuda hizo posible concertar nuevas operaciones de crédito en momentos decisivos, y que las transferencias de tierras a propietarios particulares se reflejaron en un aumento de la recaudación tributaria, aunque

no fuese más que por el incremento de los líquidos imponibles sobre los que podía cargar la contribución." (J. Fontana, Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX).

Conseqüències socials de la desamortització.

La desamortització va afectar totes les classes socials.

El **clero** va rebre un cop molt dur: privat de la branca més poderosa que tenia (el clero regular), li van ser reduïts els efectius humans; i el clero secular va passar a dependre de la dotació econòmica que li pagava l'Estat.

La **gran noblesa** no va perdre la base econòmica (la gran propietat), en què es basava la seva influència social. Les seves propietats de tipus feudal es van convertir en propietats burgeses, però no les van transformar en empreses agràries modernes de tipus capitalista.

Al costat de la noblesa hi va créixer una classe de **grans terratinents**, formada per **burgèsia** rica de les ciutats, que va invertir diners en la compra de terres del clero. Aquesta burgesia terratinent tampoc no va saber transformar les propietats en empreses modernes explotades segons els esquemes de rendibilitat propis del sistema capitalista. Es van convertir en terratinents absentistes que vivien de les rendes de les terres sense preocupar-se d'explotar-les.

L'explotació dels latifundis va continuar en mans de **grans arrendataris**, que, especialment a Andalusia, van abandonar el sistema de sots-arrendament a pagesos petits i es van estimar més dedicar les terres a **grans conreus extensius**, que resultaven rendibles només gràcies a l'abundància de mà d'obra barata (els jornalers).

Els **pagesos conreadors** que van disposar d'una quantitat de diners van comprar algunes finques que es van posar en venda durant la desamortització. Però no era gaire corrent que el pagès conreador pogués acumular prou diners per comprar terres.

Als conreadors arrendataris o sots-arrendataris sovint se'ls va empitjorar la situació; de vegades els nous propietaris els posaven unes condicions més dures del contracte d'arrendament; unes altres vegades cancel·laven els contractes perquè s'estimaven més tractar amb grans arrendataris que conreaven moltes terres amb l'ajut de jornalers.

El percentatge de **pagesos jornalers** va augmentar en part gràcies al creixement de la població i en part gràcies a l'anul·lació de molts contractes d'arrendament amb petits conreadors. I la seva situació va empitjorar encara més quan van quedar privats del dret de fer servir les terres comunals. D'aquesta manera es van convertir en uns proletaris que depenien d'uns sous molt baixos i que passaven per llargs períodes d'atur.

(doc. 5)

El procés desamortitzador va resultar el primer entrebanc per a la industrialització, ja que va desviar capital que s'haurien pogut invertir en la indústria.